

آینده پژوهی روابط ایران و عربستان تا ۲۰۲۸

*محمد ترزوم پور^۱

۱. دانشجوی دکتری گروه روابط بین الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۲۶ دی ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۲۲ شهریور ۱۴۰۳

تاریخ انتشار: ۱۵ شهریور ۱۴۰۳

چکیده

رابطه امروز ایران و عربستان رابطه قدرت و امنیت است، نه دوستی و همسایگی. روند نزولی ۱۵ سال اخیر، ایران را از قدرتی منطقه‌ای و رقیبی مورد احترام، به کشوری عادی و ابزار بازدارندگی عربستان تبدیل خواهد نمود. درحقیقت ایران بازی قدرت را به آقای فعلی خاورمیانه (عربستان) باخته است. ایران در جهت بهبود شرایط خویش از فلسطین به نفع عربستان عبور کرده است، اما از سوی دیگر، شرایط فعلی عربستان نیز پایدار نخواهد ماند. با توجه به نظریه تقارب که ریمون آرون و گالبریت نظریه‌پردازان مشهور آن هستند، قدرت‌های بزرگ به‌رغم تفاوت‌های صوری ایدئولوژیک، درمورد مسائل مربوط به امنیت ملی و حفظ منافع، رفتاری مشابه یکدیگر دارند. پس هدف پژوهش این است که ایران و عربستان باید آگاه به این موضوع باشند که در دنیایی که قدرت‌های بزرگ در نهایت به نفع یکدیگر از کشورهای ضعیف عبور می‌کنند، توأمان قدرتمند بودن و همکاری این دو، تنها گزینه آینده‌ای روشن برای این دو کشور و به تبع آن منطقه خاورمیانه است. سوال پژوهش نیز در این راستا قرار دارد که در نظم جدید جهانی چه واکنشی لازم است تا این دو کشور ضمن بازگشت به شرایط مطلوب گذشته از فرصت‌های نظم جدید دور نمانند؟ که در این زمینه آینده‌نگاری را برگزیده‌ایم که در ذیل آن از روش امتداد حال به آینده و تحلیل ماتریسی استفاده شده است و در نهایت دو کشور هم‌زمان قدرتمند را تجویز خود در این پژوهش یافتیم.

کلیدواژه‌ها:

آینده‌پژوهی، ایران، عربستان،
سازه‌انگاری واقع‌گرا، ماتریسی
Morphological، نرم‌افزار
MicMac

* نویسنده مسئول:

محمد ترزوم پور

نشانی:

دانشکده حقوق و علوم سیاسی
دانشگاه علامه طباطبایی، تهران،
ایران

پست الکترونیک:

mohammad_tarzampour@atu.ac.ir

استناد به این مقاله:

ترزوم پور، محمد. (۱۴۰۳). آینده پژوهی روابط ایران و عربستان تا ۲۰۲۸. مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، (۲۶)، ۷۷-۱۱۰.

۱. مقدمه

بی‌تردید منطقه خاورمیانه یکی از مهم‌ترین، حساس‌ترین و پیچیده‌ترین مناطق جهان است (Simbar, Rezapour and Azin, 2021). هر آنچه امروز در منطقه ما روی می‌دهد با توجه به طرح‌های غربی خاورمیانه جدید چیزی نیست جز پیش‌زمینه‌ای برای نظم جدید آینده. همان‌گونه که محمد ایوب نیز وضعیت خاورمیانه را به سمت فروپاشی تحلیل می‌کند (Khalili, nasri and askari armandi, 2022). دولت‌مردان زیرک، آگاه به این موضوع هستند که در زمان تغییر و تحول، امکان امتیازگیری وجود دارد و بعد از تثبیت نظم جدید حداقل تا چند دهه امکان انجام این‌گونه رفتارها میسر نخواهد بود. در این زمینه نویسندگان بر این باور است هر آنچه امروز در منطقه ما روی می‌دهد چیزی نیست جز پیش‌زمینه‌ای برای نظم جدید. از برگزیت، نابسامانی‌های فراگیر در ایران و به قدرت رسیدن طالبان در افغانستان و سایه مستدام عربستان بر یمن گرفته تا هجوم روسیه به اوکراین، تسلط جمهوری آذربایجان بر قره‌باغ و تسلط رژیم صهیونیستی بر حجم قابل توجهی از نوار غزه و آنچه در این بین اهمیت دارد اقدام مناسب ایران برای جانماندن در این رقابت است، زیرا با توجه به نظریه تقارب^۱ که ریمون آرون و گالبریت نظریه‌پردازان مشهور آن هستند، قدرت‌های بزرگ به‌رغم تفاوت‌های صوری ایدئولوژیک احتمالاً تا حد زیادی در مورد مسائل مربوط به امنیت ملی و حفظ منافع، رفتاری مشابه یکدیگر دارند (Tarzampour, 2023: 22). در سطح اول تحلیل هر دو کشور دارای تصمیم‌گیرنده اصلی در قالب (رهبر/ پادشاه) هستند. در قالب منطقه نیز باید بیان کرد که این دو کشور می‌توانند بیشترین تاثیر را در امنیت منطقه داشته باشند. در سطح جهانی نیز تمرکز آمریکا از خلیج فارس به آسیا پاسیفیک می‌تواند فضا را برای ایجاد یک بلوک به رهبری این دو در منطقه با اثرگذاری جهانی فراهم کند.

ایران و عربستان باید آگاه باشند که نظم جهانی جدید در حال رخ دادن است و تمامی کشورها در این زمان منافع خود را پیگیری خواهند کرد و در این بین هر کشوری که در دام «ناآرامی داخلی و جنگ خارجی» بیفتد، متضرر اصلی آینده خواهد بود. در واقع همان‌طور که هنری کیسینجر بیان می‌کند، وضعیت جدید نظم خاص خود را پیدا می‌کند، اما از نظر نویسندگان باید توجه داشت که این نظم جدید هزینه‌های خود را نیز خواهد داشت و ایران باید هوشیار باشد مثل گذشته پرداخت‌کننده اصلی این هزینه‌ها نباشد. برای مثال، واضح است در بسیاری از مواقع خصومت ایران و عربستان اثربخشی

1. Convergence theory

اوپیک را نیز با تردید روبه‌رو می‌کند (Elyassi, 2018) یا با تقویت روابط میان کشورهای خاورمیانه، یک بلوک مثل اتحادیه اروپا اگرچه کمی دور از دسترس است؛ یک گزینه به‌شمار می‌آید (Bayat, 1998). از سوی دیگر، ایستادن بین قدرت‌های بزرگ راهکار دیگری است که در صورت انجام شدن اثرات فوق‌العاده‌ای خواهد داشت. در هر صورت، جدا از بی‌کفایتی کشورهای منطقه، تا زمانی که دولت‌های این سیاره به انرژی خاورمیانه (قدرت انسانی و منابع طبیعی آن) نیاز دارند، این منطقه کار سختی برای رسیدن به صلح و استقلال پایدار در پیش دارد که ایران و عربستان می‌توانند با همکاری پویا این مهم را رقم بزنند. در این پژوهش روش ما آینده‌پژوهی در بحث روش و تئوری سازه‌انگاری واقع‌گرا در بحث نظری است. در واقع نباید تنها به بیان تعدادی سناریو اکتفا کرد، بلکه روش درست تاکید بر سناریوی است که توان بهبود اساسی مشکل را دارا باشد. از این رو، آینده‌پژوهی تجویزی را مد نظر خواهیم داشت. همچنین باید برای تولید علم نظریه‌ای را مورد توجه قرار داد که کمترین استفاده از آن شده و توان حل مشکل را دارا باشد که این ویژگی‌ها را در این پژوهش، ما در نظریه سازه‌انگاری واقع‌گرا یافتیم که توان تبیین موضوع را از آن جهت که هم‌زمان روابط قدرت و روابط غیرمادی را می‌طلبیم، داراست. در واقع همان‌گونه که احمد ساعی بیان می‌کند فهم صحیح و تبیین کامل روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی بدون توجه توأم به عوامل اجتماعی و مادی حاکم بر این روابط و موجد الگوهای رفتاری آن غیرممکن است. در یک جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت آنچه موجب حاکم شدن الگوی تعارضی میان دو کشور بوده، تلاقی در تقابل و رقابت عوامل هویتی و ژئوپلیتیکی در کنار فشارهای ساختاری است و هر زمان که از تلاقی در تقابل و رقابت ایدئولوژیکی و ژئوپلیتیکی و فشارهای ساختاری نظام بین‌الملل کاسته می‌شود، الگوهای متفاوتی چون هم‌زیستی و همکاری در روابط شکل می‌گیرد (Saei and Alikhani, 2013). شایان ذکر است تمامی ماتریس‌ها و داده‌های موجود در این پژوهش ابتدا به‌صورت کتابخانه‌ای و آگاهی محیطی استخراج شده و در کنار آن نویسنده از روش شهود، که یک روش علمی است و مورد استفاده جان دیوئی نیز بوده، استفاده شده است. در واقع همان‌گونه که دانلد دیویدسن بیان می‌کند، دیوئی اندیشمند فوق‌العاده‌ای است که نظرات خود را بیان می‌کند که اغلب آنها چیزهای خوبی است.^۲ در کل آنچه ما در این پژوهش به دنبال آن هستیم تجویزی برای تغییر شرایط فعلی است، زیرا در ادامه به خوبی متوجه می‌شویم که رابطه میان ایران و عربستان تا چه حد در سطح نظام بین‌الملل وابسته به ساختار، در سطح دولت‌ها وابسته به آمریکا و در سطح فردی وابسته به رهبران دو کشور است.

۲. برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به فیلسوف آمریکایی، اثر جوانا برادروی

۲. پیشینه پژوهش

جان. اف. کندی یکبار در پارلمان کانادا سخنرانی کرد و گفت: «جغرافیا ما را همسایه و تاریخ ما را دوست کرده است.» افسوس که در خاورمیانه، جایی که ایران و عربستان سعودی حضور دارند، جغرافیا این دو کشور را همسایه کرده، اما تاریخ آنها را دوست نکرده است (Al-Badi, 2017). ناگفته پیداست که تاکنون ایدئولوژی در روابط دو کشور یکی از پایه‌های اصلی منازعه بوده است. برای مثال، رژیم سعودی ادعای قیمومیت ایران بر جهان اسلام و به‌چالش کشیدن مشروعیت این رژیم را بر مبنای قوانین اسلام ساده نمی‌گیرند (Long, 1974). درحقیقت نباید اجازه داد مولفه‌های هویتی با نشانه‌های امنیتی پیوند بخورد که اثری جز بحران و عقب‌ماندگی برای ایران نخواهد داشت (Mosalanejad, 2017). روابط ایران و عربستان نشان‌دهنده هم‌پوشانی سطوح مختلف داخلی و خارجی از جمله منابع، نگرانی‌های امنیتی و تغییرات ژئوپلیتیکی است. نکته مهم در سیاست خارجی ایران و عربستان، درک رابطه این دو کشور است (Nakhavali, 2022). درحقیقت درک عنصر فرهنگ میان دو کشور بسیار موثر است (Noormohammadi and Saifi, 2020). از طرف دیگر، جنگ‌های نیابتی و نشان دادن چهره شیطنانی از طرف مقابل برای دستیابی به هژمون منطقه‌ای از جمله موارد درگیری دو کشور بوده است (Fayaz, 2020). مجموعه این روابط نشان می‌دهد این دو رقیب منطقه‌ای بیش از دو دهه است که درگیر جنگ سرد هستند (Bazzi, 2016). درواقع الگوی کنونی روابط ایران و عربستان، الگوی رقابت همراه با عناصری از بازدارندگی متقابل و غیرمستقیم است (Rasouli Sani Abadi, Taheri and Pakzad Moghadam:2020). از سوی دیگر، شایان ذکر است، سیاست خارجی عربستان، محافظه‌کارانه و بر پایه حفظ روابط دوستانه این کشور با کشورهای سرمایه‌دار غرب شکل گرفته است (Rostami, Farajirad and So-rou) و این با ساده‌زیستی بنیان‌گذار نظام فعلی ایران در تضاد اساسی است. برای مثال، همان‌گونه که در تاریخ شفاهی ایران موجود است از جاذبه‌های آیت‌الله خمینی، ساده‌زیستی ایشان بوده است (harvard Library, 2023). و این با اشرافی‌گری پادشاهان منطقه در تضاد بوده است. با این حال، این تفاوت‌ها (شیعه- سنی، اعراب- فارس‌ها، ساده‌زیستی- اشرافی‌گری و ...) هرچند عامل مهمی در محاسبات سیاسی هر رژیم است و بر روابط بین عربستان سعودی و ایران تأثیر می‌گذارد، اما آنها محرک اصلی^۳ نیستند (Wehrey, Karasik,

3. Driver

مزید بر علت است همچون ترور رفیق حریری، نخست‌وزیر سابق لبنان در سال ۲۰۰۵، که دو کشور اتهامات و انتقاداتی را رد و بدل کردند. در این زمینه، اقدامات عربستان در پرونده ترور حریری در جهت دخالت دادن عناصری در داخل رژیم سوریه، از پیچیدگی روابط میان کشورهای منطقه خبر می‌دهد (Keynoush, 2016). در واقع هر دو عمیقاً درگیر خارج از مرزهای خود هستند و در تلاش برای نفوذ و هژمونی منطقه‌ای (McGinn, 2018). عربستان سعودی و ایران برای قدرت منطقه‌ای و رهبر جهان اسلام بودن با یکدیگر رقابت می‌کنند (Mamadkul, 2014). شیعیان خود را وارثان مشروع اسلام می‌دانند در حالی که اهل سنت ادعا دارند که وارثان مشروع اسلام هستند. از طرف دیگر، هر دو کشور یکدیگر را به دخالت در امور داخلی کشورهای عربی متهم می‌کنند (Mnekhir, 2023). به این‌ها برنامه هسته‌ای ایران را نیز باید اضافه کرد. برنامه هسته‌ای ایران یکی از مهم‌ترین نگرانی‌ها برای همسایگان عرب و همچنین آمریکا و اسرائیل است (Nakhavali, 2022). در این زمینه ایران باید نسبت به نزدیکی عربستان و اسرائیل هوشیار باشد. اسرائیل می‌تواند از لحاظ دفاعی به عربستان سعودی علیه ایران کمک کند، همچنین در سرعت بخشیدن به تحولات اقتصادی، زیرا در حال حاضر سیاست دور شدن از وابستگی به نفت وجود دارد (Terrill, 2011: 33). البته جدی بودن رفع کدورت اعراب و اسرائیل نیز مورد توجه است. رهبران مهم‌ترین متحدان آمریکا در خاورمیانه، نخست‌وزیر نتانیاهو از اسرائیل و ولیعهد محمد بن سلمان از عربستان سعودی به شدت با برجاس او باما مخالفت کرده بودند و همچنین توافق ابراهیم می‌تواند تغییرات سیاسی مهمی را در خاورمیانه آغاز کند. این توافق‌نامه روابط دیپلماتیک بین دولت یهودی اسرائیل و کشورهای عربی را عادی می‌کند (Lazin, 2023). محمد بن سلمان، ولیعهد عربستان، معتقد است: «فلسطینی‌ها و اسرائیلی‌ها حق دارند سرزمین خود را داشته باشند.» تمرکز بر ایجاد فرصت‌های شغلی و اقتصادی از موارد دیگر است که یکی از نمونه‌های آن «پروژه نئوم»^۴ است که احتمالاً آینده‌ای را برای همکاری اقتصادی ترسیم می‌کند که می‌تواند چشم‌انداز ژئوپلیتیکی منطقه را متحول کند (Altaf & David, 2023). ایران باید هوشیار باشد در صورت توافق ابراهیم میان اعراب و اسرائیل و در پی آن همکاری‌های اقتصادی، بعد از منزوی شدن در جهان، در منطقه نیز منزوی خواهد شد. با توجه به مطالب مطرح شده

4. NEOM

می‌توان ادعا کرد هر یک از آنها، طرف مقابل را دیگری خود می‌داند (Eslami & Amani, 2023). پس ایران می‌تواند با سیاستی هوشمندانه در این زمینه امور را کنترل کند. برای مثال، بها دادن به بانوان از آنجایی که ساختار دولتی در هر دو کشور به شدت مردانه است نه تنها می‌تواند انعطاف را در روابط مستقیم بیشتر کند (The Middle East: Saudi Arabia and Iran Compared, 2021). بلکه در خصومت با اسرائیل نیز تاثیرگذار است، زیرا توجه به پیچیدگی نگرش‌های منفی به اسرائیل، باعث شده آنها تمام دنیا را علیه خود ببینند (Ad-ler, 2012: 9) و شاید الطاف زنانه بتواند از حجم خشونت آنها بکاهد. شایان ذکر است ایران و عربستان سعودی اشتراکاتی نیز دارند. آنها هر دو قدرت‌های بزرگی براساس مساحت در خاورمیانه، تولیدکنندگان مهم نفت و از بزرگ‌ترین ذخایر نفت جهان بهره‌مند هستند و نقش مهمی در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی ایفا می‌کنند (The Middle East: Saudi Arabia and Iran Compared, 2021). پس می‌توان برای نزدیکی عربستان سعودی و ایران به یکدیگر برای ایجاد صلح و ثبات در منطقه و حتی جهان طرح ریخت، زیرا از عمیق بودن شکاف‌ها، به تعدد شکاف‌ها با عمق کم رسیده‌ایم. در واقع عربستان سعودی و ایران همیشه روابط بدی نداشته‌اند. تا دهه ۱۹۷۰، عربستان سعودی و پادشاهی ایران به‌عنوان ستون‌های دو قله‌ی نظم منطقه‌ای عمل می‌کردند. در حقیقت دو کشور قبل از انقلاب زیر چتر آمریکا روابط نزدیکی داشتند (Sadeghi & Ahmadian, 2011). به‌طور کلی می‌توان گفت قبل از انقلاب رابطه دو کشور تحت همگرایی ساختاری قرار داشت، اما با پیروزی انقلاب در ایران به تقابل تبدیل شد و پس از بلندپروازی‌های صدام از سردی روابط کاسته شد (Hafez Nia and Rumina, 2005). در کل روابط دو کشور در طول سال‌ها رنگ خاکستری داشته است و ما امیدواریم بتوانیم آینده‌ای روشن را برای روابط دو کشور ترسیم کنیم. در واقع هنر در جهان امروز همکاری با وجود اختلاف نظر هاست (Tarzampour, 2021: 213).

۳. بحث نظری و روش‌شناسی

الف- بحث نظری

روش تلفیقی (میان رشته‌ای) به ما می‌گوید از آنجاکه هیچ روش واحدی نتوانسته به‌تنهایی کافی یا کامل باشد بهتر است برای رسیدن به نتایج قانع‌کننده‌تر و احیاناً کشف حقایق از تمامی روش‌های ممکن استفاده شود. در واقع در دنیای امروز، روابط بین‌الملل بسیار پیچیده‌تر و درک آن مشکل‌تر

شده است (Ameri, 2012: 128-129). برای مثال، پایان جنگ سرد با قابلیت تبیین‌گری، نواقح گرایان و تنولیرال‌ها را با سوالات جدی روبه‌رو کرد، زیرا هیچ‌کدام تحولات سیستمیک را پیش‌بینی نکرده بودند و این یکی از عوامل ظهور سازه‌انگاری شد (Azghandi, 2015: 85). سازه‌انگاری به‌صورت یکی از رویکردهای مطالعه سیاست بین‌الملل، که از ترکیب سایر رویکردها تشکیل می‌شود، در تلاش است به‌نحوی نارسایی‌ها و کاستی‌های نظریه‌های گوناگون را برطرف کند. از لحاظ آرمان‌گرایی فلسفی این رویکرد صرفاً بر شرایط و نیروهای مادی تکیه نکرده، بلکه بر انگاره‌ها و اندیشه‌ها تاکید می‌کند (Ghavam, 2011: 222)، اما از سوی دیگر، بی‌تردید واقع‌گرایی عملاً مهم‌ترین و پایدارترین نظریه روابط بین‌الملل بوده پس نمی‌توان از آن چشم‌پوشی کرد (Moshirzadeh, 2014: 73)، اما وقتی روابط بین‌الملل خود با تحولات مستمر روبه‌رو است، واقع‌گرایی نیز موقعیت خود را از دست می‌دهد. از طرفی، گرایش‌های چپ نیز سهم زیادی در تحول و تنوع مفاهیم در روابط بین‌الملل دارند، همچنین سازه‌انگاران نیز به‌تبع ویژگی بنیادین در رویکردشان، نقش تعیین‌کننده به واقعیت اجتماعی در تحولات مفهومی می‌دهند (Moshirzadeh, 2014: 25-27) پس می‌توان نتیجه گرفت تلفیق واقع‌گرایی و سازه‌انگاری نتیجه مطلوب و متعادلی دربر خواهد داشت. از همین رو، استفاده هم‌زمان از واقع‌گرایی و سازه‌انگاری را توصیه می‌کنیم که مبانی آن در نظریه سازه‌انگاری واقع‌گرا قابل مشاهده است.

سازه‌انگاری واقع‌گرا

همان‌گونه که گریفیتس می‌گوید سازه‌انگاری واقع‌گرا یک رویکرد نظری است که در دهه ۱۹۹۰ میلادی به وجود آمد و از آن زمان تاکنون در روابط بین‌الملل مورد توجه قرار گرفته است. این رویکرد سعی می‌کند واقع‌گرایی و سازه‌انگاری را در یک چهارچوب نظری تلفیق کند و به این ترتیب یک توازن بین تبیین و تکوین ایجاد کند. سازه‌انگاری واقع‌گرا از نظریه‌های واقع‌گرایی کلاسیک و نواقح‌گرایی و همچنین از نظریه‌های سازه‌انگاری و لیبرالیسم الهام گرفته است. سازه‌انگاری واقع‌گرا می‌پذیرد که آنا‌رشی یک ویژگی ثابت و غیرقابل تغییر از سیستم بین‌المللی است، اما معتقد است معنا و تفسیر آنا‌رشی می‌تواند با تغییر ساختار اجتماعی تغییر کند. در حالی که به تحلیل علی و معلولی روابط بین‌الملل می‌پردازد. هم‌زمان به بررسی چگونگی ساخته شدن واقعیت اجتماعی توسط بازیگران نیز توجه دارد و در حقیقت توجه هم‌زمان به ساختار و عامل از موارد در دستور کار این تئوری است. همان‌گونه که جنیفر استرلینگ فولکر بیان می‌کند این رویکرد می‌پذیرد که

عوامل مادی و اجتماعی واقعیت جهانی را شکل می‌دهند و بازیگران در روابط بین‌الملل هم به دنبال منافع مادی و هم اعتبار و امنیت اجتماعی هستند. گریفتس اعتقاد دارد این رویکرد می‌تواند از تعامل بین نظریه‌های واقع‌گرایی و سازه‌انگاری بهره‌برد و به این ترتیب یک رویکرد پویا و باز باشد. در واقع این رویکرد می‌تواند از تجربه‌های تاریخی و جغرافیایی مختلف در روابط بین‌الملل استفاده کند و به این ترتیب یک رویکرد چندگانه و چندفرهنگی باشد (Jackson et al, 2004). این رویکرد می‌تواند از تحلیل علی و معلولی و تحلیل ساختاری در روابط بین‌الملل استفاده کند و به این ترتیب یک رویکرد تحلیلی و نقادانه باشد (Barkin, 2012: 15). در واقع انعطاف‌پذیری می‌تواند ما را یاری رساند، همان‌طور که بارکین در کتاب خود از این مثال استفاده می‌کند: در جامعه‌شناسی علم، پارادایم‌ها کمی شبیه به قلعه هستند. دانشمندان در این استعاره شوالیه هستند و فرضیات اربابانی هستند که شوالیه‌ها/دانشمندان سوگند یاد کرده‌اند از آنها دفاع کنند. قدرت یک پارادایم را می‌توان با تعداد دانشمندانی سنجید که مایل به دفاع از باورهای آن هستند. دانشمندان تمایل به حفظ وفاداری به فرضیات خود دارند، به طوری که قلعه‌های نمونه با موفقیت از ساکنان خود دفاع می‌کنند، تا زمانی که آن ساکنان بمیرند. در این استعاره، شخص بیشتر نگران دفاع از (قلعه/ پارادایم) خود و شکست دادن دیگران است تا ایجاد پل بین آنها. به عبارت دیگر، پارادایم‌ها از یکدیگر متمایز و در تقابل با یکدیگر هستند (Barkin, 2012: 1-12). ما به دنبال عبور از این موضوع هستیم. در حقیقت از نگاه بارکین سازه‌انگاری و واقع‌گرایی کاملاً می‌تواند روی هم قرار بگیرند و گویی تنها تفاوت آنها سوء تفاهم‌های معرفتی است. در واقع همان‌گونه که ندلبو بیان می‌کند: با عقب‌نشینی از کلیشه‌ها می‌توانیم راه‌هایی را کشف کنیم که در آن این رویکردها می‌توانند به روش‌های هم‌افزایی به مطالعه روابط بین‌الملل کمک کنند (Jackson et al, 2004).

در حقیقت استدلال سازه‌انگاران درباره اینکه نظریه رئالیستی با روش‌شناسی و معرفت‌شناسی بین‌الذهانی در تضاد است یا رئالیست‌ها که می‌گویند پارادایم آنها ناسازگار است قابل بررسی دقیق نیست، اما بسیاری از سازه‌انگاران همچون ونت به صراحت اعلام می‌کنند که قدرت در روابط بین‌الملل اهمیت دارد. علاوه بر این، بسیاری از نظریه‌پردازان رئالیست نیز به صراحت این موضوع را استدلال کرده‌اند که عوامل غیرمادی برای درک قدرت در مرکز روابط بین‌الملل هستند. هر دو موضع پوزیتیویستی منطقی و ساختارشکنی در این فرض مشترک هستند که هیچ

پدیده‌ای از شناخت اجتماعی جدا از ناظر وجود ندارد. در نهایت سازه‌انگاری واقع‌گرا می‌تواند به‌طور خاص به مسائلی از قبیل رابطه بین ساختارهای هنجاری، حامل‌های سیاسی اخلاق و استفاده از قدرت پردازد و در نتیجه سازه‌انگاری واقع‌گرا می‌تواند به مسائل تغییر در روابط بین‌الملل به‌گونه‌ای پردازد که نه ایده‌آلیستی ساخت‌گرایی باشد، نه پوزیتیویستی ماتریالیستی. یک سازه‌انگاری واقع‌گرایانه می‌تواند شکاف نظریه‌پردازان جریان اصلی و نظریه انتقادی در علم و دیسپلین روابط بین‌الملل^۵ را پر کند (Barkin, 2003).

سطوح تحلیل

گرچه در هر یک از سطوح تحلیل بر متغیرهای خاصی تاکید می‌شود؛ عملاً با نوعی هم‌پوشی میان متغیرهای سطوح فرد، دولت و نظام بین‌الملل مواجه می‌شویم که برای ارائه تصویر واقعی از سیاست خارجی، تعاملات میان آنها را مورد توجه قرار می‌دهد (Ghavam, 2011: 241). در عرصه رقابت بین‌الملل براساس اظهارات باری بوزان و اولی ویوور، شاهد تفرقه و خشونت هستیم که مشخص‌کننده مدل ارتباطی است و بعید به نظر می‌رسد که در آینده نزدیک این صفات از صحنه روابط بین‌دولت‌ها رخت بر بندد یا اینکه به‌نحوی مؤثر کمرنگ شود، بلکه برعکس، آنها همچنان نقش اول را در روابط بین‌دولت بازی خواهند کرد. در این دنیای منازعه و کشمکش، تحولات نیازمند ارائه تحلیلی در سطوح مختلف داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است (Mosalanejad, 2017). کوتاه سخن آنکه دولت‌ها الگوهای رفتاری و راهبردهای امنیتی خود را متأثر از متغیرهای ملی، بین‌المللی و ذهنیت نخبگان سیاسی تنظیم می‌کنند. در واقع تحولات منطقه‌ای از سطوح ملی و بین‌المللی تاثیر می‌پذیرند و در کنار این موضوعات عوامل ذهنی و ادراکی رهبران نیز در حل و فصل یا تداوم منازعات مؤثر است (Moslehi and Motaghi, 2023).

ب- روش‌شناسی

آینده‌پژوهی^۶

در کلی‌ترین سطح، هدف آینده‌پژوهان تلاش برای تبدیل جهان به مکانی بهتر برای زندگی، سودرسانی به مردم و حفظ و گسترش آن دسته از ظرفیت‌های کره زمین است که به پایداری حیات در آن کمک می‌کند (Bell, 2013: 159). گوردون میان پیش‌بینی‌های به‌ظاهر باورپذیر

5. IR

6. Futucher study

(اکتشافی) و پیش‌بینی‌های به‌ظاهر مطلوب (تجویزی) تمایز قائل می‌شود (Bell, 2013: 436). موضوع آینده‌پژوهی پیش‌بینی یا آینده‌نگری نیست، بلکه موضوع اصلی آن، آینده‌سازی است. به‌همین دلیل، آینده‌پژوهی در ذیل اهداف روش کیفی - تفسیری قرار می‌گیرد (Mousa-viNia, 2020: 52). البته بی‌طرفی و عینی‌گرایی صرف امکان‌پذیر نیست، از این‌رو محقق باید هوشیار باشد در دام تعصب نیفتد (Gordon, 2017: 68). البته قانون دیتور^۷ را باید در آینده‌پژوهی به‌خاطر سپرد، یعنی هرگونه اظهار نظر مفید درباره آینده، باید مضحک به نظر برسد! درحقیقت باید جسارت مورد تمسخر واقع شدن و فکر کردن به ایده‌های شگفت‌آور را در خود تقویت کنیم (Heinz and Bishop, 2016: 248). می‌توان گفت خلق ایده، آینده‌موزون و سوق دادن نگرش‌ها به سمت پذیرش تغییر می‌تواند از دیگر ویژگی‌های آینده‌پژوهی باشد، اما نباید این موضوع را نیز از یاد برد که در کل همان‌گونه‌که رابرت کاکس می‌گوید نظریه همواره برای کسی و همیشه برای هدفی است و می‌توان این را نیز به آن اضافه کرد که نظریه و روش همواره برای کسی و برای هدفی هستند. درواقع وجود تناظر بین هستی‌شناسی، روش‌شناسی و معرفت‌شناسی بدیهی است. درنهایت تقسیم کمی/کیفی و مرز بین این دو کمتر از حد تصور ما روشن و مشخص است (Burnham, Gilland, Grant and Litton-Henry, 2011: 391-394).

روش ساختاری و امتداد حال به آینده

روش ساختاری: بررسی ساختارها و مولفه‌های یک پدیده و تاثیرات متقابل آنها بر یکدیگر است. این روش به شناسایی عوامل کلیدی و قدرت نفوذ و میزان وابستگی آنها کمک می‌کند. برای انجام این روش می‌توان از تکنیک‌هایی مانند ماتریس تاثیر - ماتریس مورفولوژیک - نمودار میشل‌گوده و ... استفاده کرد، البته نرم‌افزار میک‌مک نیز در این زمینه استفاده می‌شود. روش امتداد روند نیز براساس تحلیل روند کنونی و امتداد آن به آینده شکل گرفته است و به تجسم چندین سناریو محتمل برای آینده می‌پردازد. این الگو در آینده‌پژوهی مبتنی بر دو مرحله اکتشافی و هنجاری است. مورتون کاپلان در اهمیت مطالعه گذشته برای فهم امروز و ساختن آینده مطلوب بیان می‌کند اگر توجه خود را به نظام موجود دولت‌های ملی منحصر کنیم و از پیشینه وسیع گذشته که واقعیت حاضر از دل آن سر برآورده است غافل شویم، توانایی خود را برای تصور آینده‌های ممکن به‌طور جدی محدود کرده‌ایم (MousaviNia, 2017) بنابراین اگر هدف پژوهش شناسایی

7. Dator's Law

و ارزیابی روابط علی و تاثیر پذیری بین عوامل باشد، روش ساختاری مناسب‌تر است، اما اگر هدف پژوهش تولید و ارزیابی چندین سناریو مختلف برای آینده باشد، روش امتداد روند مناسب‌تری است که ما در این پژوهش ترکیبی از این دو ارائه می‌دهیم.

ماتریس SWOT و ماتریس مورفولوژیک

در حقیقت ما از ماتریس SWOT برای روشن‌تر شدن موضوع و از ماتریس مورفولوژیک برای تحلیل و استاندارد کردن سناریو استفاده می‌کنیم. ماتریس SWOT بر آنالیز عوامل مثبت و منفی درون‌سازمانی و برون‌سازمانی تاکید می‌کند و ماتریس مورفولوژیک نیز یک روش برای تولید و ارزیابی سناریوهای مختلف است.

تاریخچه روابط

روابط ایران و عربستان از دهه ۱۹۵۰، تقریباً بر پایه رقابت شکل گرفته است (Dehghani, Rostami and Daneshnia, 2021). زمانی که نیروهای انگلیسی در سال ۱۹۷۱ از منطقه خلیج فارس خارج شدند، آمریکا کوشید ایران و عربستان را به‌عنوان متحدان خود، ژاندارم منطقه قرار دهد، اما با سقوط شاه ایران، سیاست دوست‌نویس آمریکا از هم گسست (Javedy and Behrouzi lak, 2017). در این زمینه، انوشیروان احتشامی اعتقاد دارد که رقابتی که بین این دو وجود دارد ماهیت معاصر دارد که از انقلاب ایران نشئت می‌گیرد (Tzemprin, Jozić & Lambare, 2015)، زیرا بدون شک انقلاب ایران هم سازمان آزادی بخش فلسطین و هم شیعیانی را که در کشورهای خلیج فارس زندگی می‌کردند را قوی نمود (Cooley, 1979)، اما از سوی دیگر، عربستان سعودی با اتحاد آمریکا و انبوه دلارهای نفتی خود، داستان اقتصادی بسیار متفاوتی با ایران دارد که با وجود ذخایر عظیم گاز طبیعی، از زمان انقلاب ۱۹۷۹، به شدت تحت تاثیر تحریم‌های اقتصادی، تجاری، علمی و نظامی قرار گرفته است (Mason, 2014: 1-21). پس از انقلاب ایران در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، اقدامات ضد شیعه در خاور میانه افزایش یافت که اوج آسیب را در مراسم حج شاهد هستیم. آن‌طور که کیفیت در نیویورک تایم گزارش می‌دهد عربستان سعودی روز شنبه اعلام کرد که بیش از ۴۰۰ مسلمان در درگیری‌های روز جمعه بین زائران مسلمان شیعه ایرانی و پلیس ضدشورش سعودی در مکه، مقدس‌ترین مکان مسلمانان، کشته شدند (Kifner, 1987). در واقع شکاف‌ها میان ایران و عربستان در دوران اولیه پس از انقلاب و زمان جنگ بسیار عمیق بود و به راحتی از عمق آن کاسته نمی‌شد (Sajedi, 1993). در سال‌های بعد با حذف سه قدرت عراق، سوریه و مصر، رقابت بین عربستان سعودی و ایران تشدید شد. این رویدادها رقابت را با تأکید بر حمایت از گروه‌های

تروریستی نیابتی بازتعریف و چشم انداز جدید سیاست خارجی برای هر کشور را ضروری کرد. (Mo-hammadi Nigjeh, Daheshyar and Shafiei, 2023). البته این نوع حذف و مهار قدرت‌ها در منطقه سابقه دارد. برای مثال، وقوع جنگ ایران و عراق تهدید امنیتی مشترکی برای کشورهای خلیج فارس و شبه جزیره عربستان بود که با حذف این دو از مذاکرات، راه را برای ایجاد سازمان منطقه‌ای در سال ۱۹۸۱ هموار کرد (Peteson, 1988: 97). در کل میزان و سطح روابط ایران و عربستان در برهه‌های مختلف تاریخی متفاوت بوده و الگوی همزیستی، رقابت و تقابل در این بین همیشه در نوسان بوده است (Parsaei, 2021). برای مثال، هرچند ایران و عربستان در دوره سازندگی و اصلاحات، به‌سوی کاهش تعارضات حرکت کردند، باروی کار آمدن دولت اصولگرا و وقوع بهار عربی در خاورمیانه، جلوه دیگری از رویارویی‌های دو کشور نمایان شد (Javedy and Behrouzi lak, 2017). باین حال، روابط دو کشور در سال‌های اخیر بهبود یافته است، به‌ویژه پس از آنکه شاهزاده محمد بن سلمان، ولیعهد سعودی، در سال ۲۰۱۷ وظایف خود را بر عهده گرفت. مهم‌ترین اتفاقات روابط ایران و عربستان در سال‌های اخیر روابط دیپلماتیک بوده است (Mnekhir, 2023).

۴. شرح پژوهش

آنچه از بررسی تاریخی و همچنین رصد موضوعات روز به دست می‌آید این است که روابط ایران و عربستان از دوران باستان تاکنون تحت تاثیر عوامل مختلفی از جمله فرهنگ، دین، سیاست، اقتصاد و منافع منطقه‌ای بوده است.

در کل می‌توان سه مورد ذیل را اصلی‌ترین نقاط عطف میان دو کشور دانست:

۱. سلسله جنگ‌های اعراب و ایران در قرن هفتم میلادی و نفوذ اسلام در ایران در پی ارتباطات ایجادشده

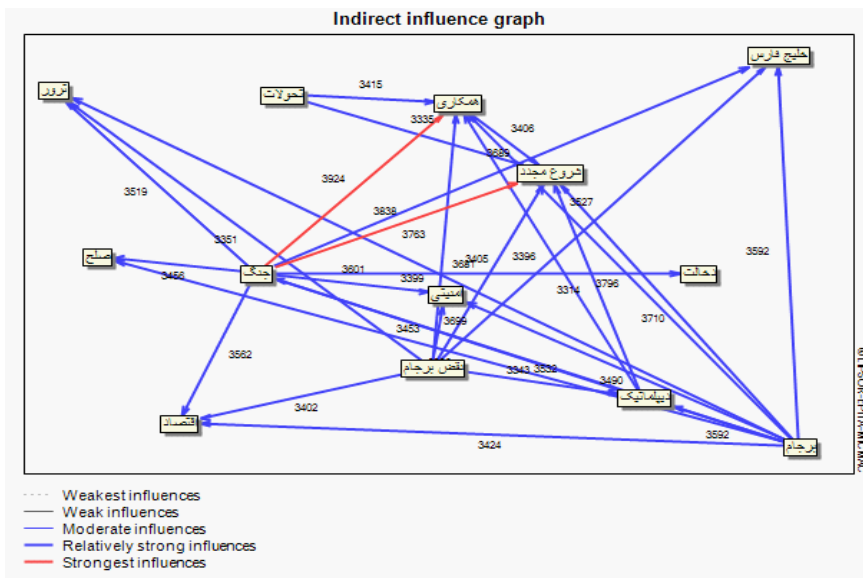
۲. تشکیل دولت صفوی در قرن شانزدهم میلادی و اعلام تشیع به‌عنوان مذهب رسمی کشور

۳. تاثیر جنبش‌های پان‌عربیسم و انقلاب ایران در قرن بیستم

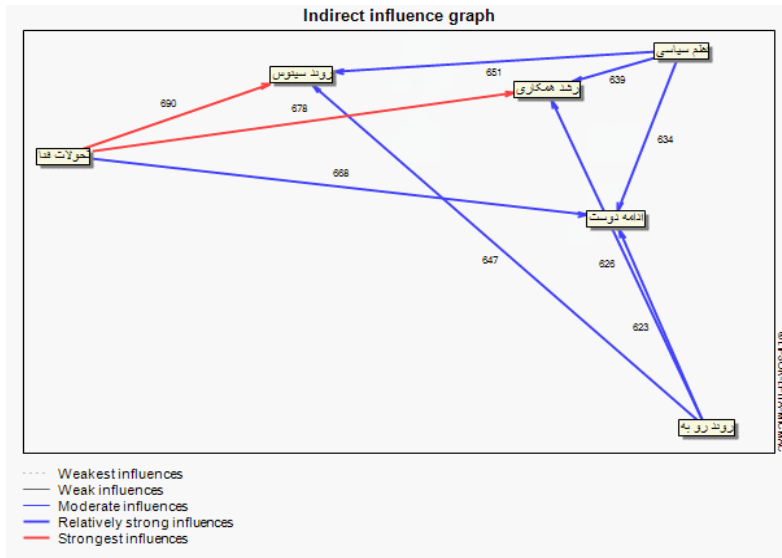
رویدادهای ذیل از اصلی‌ترین موارد تاثیرگذار بین دو کشور است:

۱- توافق‌نامه مرزی در سال ۱۸۵۷ که مرزهای خلیج فارس را مشخص می‌کرد. ۲- توافق‌نامه با امپراتور عثمانی در سال ۱۸۹۲ که حق حمایت از حجاج ایرانی را به ایران می‌داد. ۳- برقراری رابطه

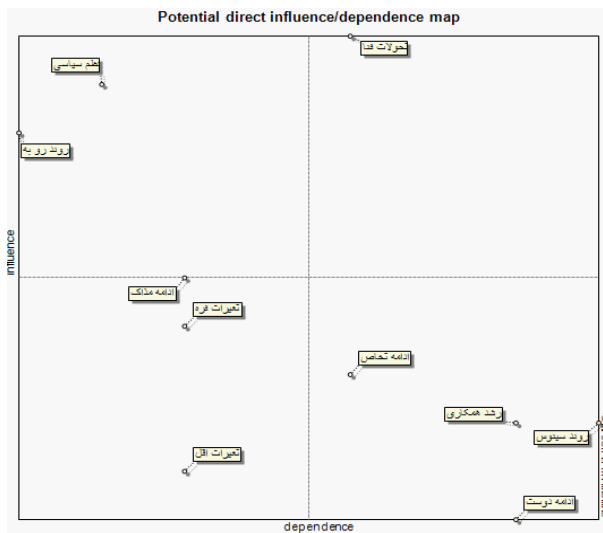
دیپلماتیک رسمی در سال ۱۹۱۹ بین دو کشور ایران و عربستان ۴- توافق نامه مرزی جدید در سال ۱۹۳۲ که مرزهای خلیج فارس را تغییر داد. ۵- توافق نامه سال ۱۹۳۷ که نام خلیج فارس را به جای خلیج عربی تثبیت کرد. ۶- توافق نامه اقتصادی و فرهنگی در سال ۱۹۶۸ درباره همکاری اقتصادی و فرهنگی ۷- توافق نامه ۱۹۷۵ (الجزایر) که باعث حل شدن مسئله مرزی شط العرب شد. ۸- توافق نامه ۱۹۷۶ درباره همکاری نظامی ۹- تیره شدن روابط در سال ۱۹۸۰ به دلیل حمایت عربستان از عراق در جنگ علیه ایران ۱۰- بدتر شدن روابط در سال ۱۹۸۷ به دلیل کشتار حجاج ایرانی ۱۱- ادامه این روند در ۱۹۹۱ به دلیل حمایت عربستان از نفوذ آمریکا در منطقه ۱۲- بهبود روابط در سال ۱۹۹۷ با روی کار آمدن رئیس جمهور محمد خاتمی ۱۳- بین سال های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۶ نیز عواملی همچون حمایت ایران از حزب الله لبنان، دولت بشار اسد در سوریه و حوثی های یمن باز باعث افزایش تنش ها شد. ۱۴- قطع کامل روابط در سال ۲۰۱۶ به دلیل حمله به سفارت عربستان ۱۵- خروج آمریکا از برجام ۱۶- اعتراضات جهانی علیه تبعیض نژادی ۱۷- ترور چهره های نظامی و هسته ای ایران ۱۸- حمله به تاسیسات نفتی عربستان ۱۹- توافق صلح عربستان و اسرائیل ۲۰- چندین دور مذاکره در بغداد و پکن در سال ۲۰۲۲ برای حل بحران یمن و از سرگیری روابط ۲۱- شروع مجدد روابط در سال ۲۰۲۳ با پیگیری سیاست همسایگی.

شکل ۱. گراف های تاثیر رویدادها بر یکدیگر

شکل ۳. گراف‌های تاثیر روندها بر یکدیگر

شکل ۴. تاثیر روندها بر یکدیگر

حال با داشتن اطلاعات بالا، ابتدا برای شناخت بهتر از ماتریس SWOT و برای دستیابی به پیشران‌ها از نرم‌افزار میک‌مک استفاده می‌کنیم سپس با استفاده از پیشران‌های کلیدی به دست‌آمده بر آینده‌های محتمل و تبیین تئوری مورد استفاده در پژوهش با استفاده از ماتریس مورفولوژیک به سناریوهای متفاوت دست یافته و در نهایت تجویز خود را در سناریو هنجاری ارائه می‌دهیم و راه‌های رسیدن به آن را ترسیم می‌کنیم.

جدول ۱. ماتریس swot

	internal	External
Positive	نقاط قوت	فرصت‌ها
	قدرت نظامی و دفاعی بالا	امکان برقراری روابط با کشورهای همسایه و منطقه
	تاثیرگذاری در منطقه از طریق محور مقاومت	امکان بهره‌گیری از پتانسیل‌های اقتصادی و تجاری
	توانایی هسته‌ای و فناوری بالا	امکان همکاری با کشورهای بزرگ و قدرتمند
	جمعیت بالا و متعلم	امکان توسعه علمی و فرهنگی
Negative	نقاط ضعف	تهدیدها
	تحریم اقتصادی و سیاسی	تنش سیاسی و امنیتی با عربستان و ائتلاف آن
	کمبود منابع آب	تحركات تروریستی
	ناکارآمدی برخی ساختارهای دولتی و مدیریتی	تحولات منفی در کشورهای محور مقاومت
	نارضایتی‌های اجتماعی	تغییرات اقلیمی و بحران محیط‌زیست

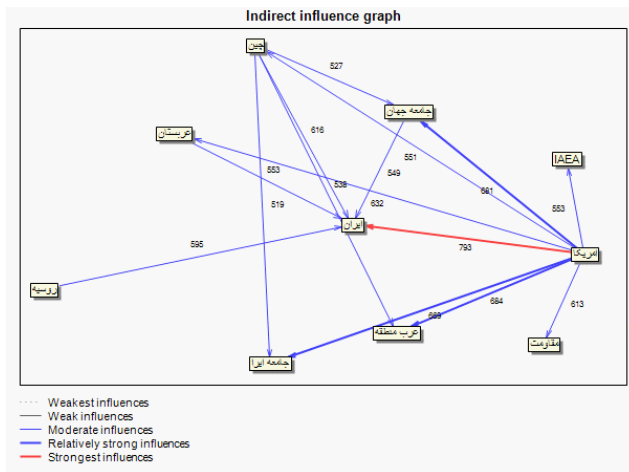
پس از تدوین نگاهی واقع‌بینانه و کلی از شرایط فعلی، استفاده از نرم‌افزار میک‌مک برای به دست آوردن پیشران‌ها کلیدی مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای این کار جدا از روندها و رویدادها، متغیرها و بازیگران موثر در روابط ایران و عربستان نیز شناسایی شدند.

متغیرهای مهم در رابطه میان ایران و عربستان موارد ذیل است:

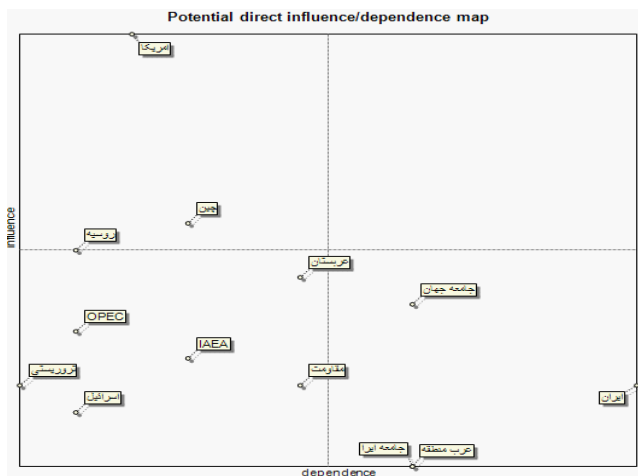
- ۱- توافق هسته‌ای ۲- تغییر مکانیسم امنیت ۳- سیاست خارجی دو کشور ۴- تهدیدات مشترک ۵- اولویت‌های اقتصادی ۶- اولویت‌های امنیتی ۷- تنش منطقه‌ای ۸- روابط متقابل میان بازیگران ۹- تغییرات اقلیمی و محیط‌زیست ۱۰- تحولات جهانی ۱۱- تحولات ارتباطات ۱۲- توسعه و جایگزینی اقتصاد غیرنفتی.

بازیگران مهم در این رابطه نیز موارد ذیل شناسایی شدند:

- ۱- دولت ایران
- ۲- دولت عربستان
- ۳- دولت آمریکا
- ۴- دولت اسرائیل
- ۵- سازمان انرژی اتمی
- ۶- اوپک
- ۷- کشورهای محور مقاومت
- ۸- گروه‌های تروریستی
- ۹- دولت روسیه
- ۱۰- دولت چین
- ۱۱- جامعه ایران
- ۱۲- جامعه جهانی.

شکل ۷. گراف‌های تاثیر بازیگران بر یکدیگر

شکل ۸. تاثیر بازیگران بر یکدیگر

۵- نوع روابط قدرت‌های بزرگ با یکدیگر ۶- تعهدات منطقه‌ای و بین‌المللی ۷- فشارهای مدنی و عمومی ۸- نقش بازیگران خارجی ۹- رفتارهای امنیتی و توسعه‌ای ۱۰- ایجاد یک بلوک اقتصادی همچون اتحادیه اروپا.

در ادامه، براساس پیشران‌های کلیدی شناسایی شده نمونه‌هایی از آینده‌های محتمل را با توجه به مزیت، هزینه، منفعت، ریسک، اخلاق، عدالت، احتمال وقوع و شدت تاثیر در روابط دوجانبه و منطقه خواهیم داشت:

- تا ۲۰۲۸ تنش و بی‌ثباتی سیاسی و امنیتی افزایش خواهد یافت.
- تا ۲۰۲۸ شاهد تقویت جامعه مدنی، افکار عمومی بین‌المللی و رسانه‌ها به‌عنوان عوامل بازدارنده نظامی و ضد حقوق بشری خواهیم بود.
- تا ۲۰۲۸ شاهد روند روبه‌کاهش بازار نفت خواهیم بود.
- تا ۲۰۲۸ شاهد عادی‌سازی روابط کشورهای عربی با اسرائیل خواهیم بود.
- تا ۲۰۲۸ روند دخالت از دور آمریکا به نفع عربستان افزایش پیدا می‌کند.
- تا ۲۰۲۸ شاهد افزایش رقابت‌های بزرگ و منطقه‌ای خواهیم بود.
- تا ۲۰۲۸ شاهد چرخش قدرت به سمت آسیا به نفع عربستان و به ضرر ایران هستیم.
- تا ۲۰۲۸ شاهد افزایش روند موازنه‌گرایی ژئوپلیتیک در منطقه خواهیم بود.
- تا ۲۰۲۸ شاهد توافق هسته‌ای میان ایران و غرب (به محوریت آمریکا) خواهیم بود.

حال از سویی با توجه به آینده‌های محتمل به‌دست آمده و تئوری مورد نظر در این پژوهش و ازسوی دیگر با خلاقیت و آگاهی محیطی شخصی و ماتریس مورفولوژیک سناریوها را استخراج می‌کنیم.

سناریوهای اکتشافی و تجویزی آینده

سناریو تنها زمانی قابل اعتماد است که فرایند پردازش آنها به‌درستی پیگیری شود که در اغلب موارد این کار انجام نمی‌شود. مخاطب دانا باید مراقب سناریوهایی باشند که تنها

احتمالات را به تصویر می‌کشند. در واقع سناریوهایی که دیدگاه‌های مختلفی درباره آینده ارائه می‌دهند بیشتر شبیه رفع تکلیف هستند (Gordon, 1396: 232). در واقع همان‌گونه که وندل بل اشاره دارد سناریونویسی مهم‌ترین قسمت آینده‌پژوهی است (Rasouli Sani Abadi, Taheri and Pakzad Moghadam, 2020).

در این قسمت، ما ابتدا با چهار پیشران که اعتقاد داریم درصد ارتباط مستقیم آن‌ها بیشتر است ماتریس مورفولوژیک را رسم می‌کنیم سپس با توجه به شش پیشران دیگر که در رابطه مستقیم و غیرمستقیم تاثیرگذار هستند به رسم ماتریس مورفولوژیک، استخراج و اکتشاف سناریوهای آینده می‌پردازیم.

ابتدا به‌طور کلی اعتقاد بر این است که توافق اخیر ایران و عربستان تنش منطقه‌ای را کاهش خواهد داد. همچنین وضعیت توافق هسته‌ای ایران در سطح تحلیل نظام بین‌الملل در چهار گزینه عمودی مختلف بررسی می‌شود.

جدول ۲. ارتباط توافق ایران و عربستان با سطح تنش در منطقه

خیر	بله	توافق ایران و عربستان
افزایش	کاهش	تنش های منطقه‌ای

جدول ۳. سناریوهای ابتدایی توافق هسته‌ای

توافق انجام نشده و مذاکرات وجود ندارد	توافق انجام نشده و ادامه مذاکرات وجود دارد	توافق انجام شده، ولی رعایت نمی‌شود	توافق انجام شده و رعایت می‌شود	وضعیت توافق هسته‌ای ایران و غرب
X	X	X	O	سناریو صلح و همکاری
X	X	O	X	سناریو تنش و رقابت
X	O	X	X	سناریو تعارض و تبعیض
O	X	X	X	سناریو تعادل و همزیستی یا تقابل نظامی

جدول ۴. مقداردهی چهار پیشران کلیدی مستقیم

روند کاهشی بازار نفت	تهدیدات مشترک	تغییر مکانیسم امنیت	توافق هسته‌ای
۲	۱	۲	۰
۲	۲	۰	۱
۲	۰	۲	۱
۰	۲	۲	۲

جدول ۵. میزان تاثیر پیشران‌های ارتباط مستقیم

رتبه	میزان وابستگی	قدرت نفوذ
۱	۴	۵
۴	۶	۵
۳	۵	۵
۲	۵	۶

توافق هسته‌ای:

اول: توافق هسته‌ای جدید منجر به برداشتن تحریم و همکاری می‌شود.

دوم: عدم توافق افزایش تنش را در پی دارد.

سوم: افزایش همکاری عربستان با ایران پس از عادی‌سازی حاصل از توافق برای ایجاد یک بلوک امنیتی و اقتصادی.

روند کاهشی بازار نفت:

اول: همکاری و نزدیکی ایران و عربستان در قالب توسعه غیرنفتی.

دوم: افزایش رقابت و خصومت ایران و عربستان برای جایگزینی اقتصاد غیرنفتی.

تهدیدات مشترک:

اول: ادامه همکاری مشترک بین ایران و عربستان در مبارزه با تهدیداتی مشترک مثل تروریسم،

بیماری‌های همه‌گیر، تغییر اقلیم، بحران آب و افراط‌گرایی.

دوم: کاهش همکاری و افزایش رقابت و تضاد.

تغییر مکانیسم امنیت:

اول: تشکیل یک مکانیسم امنیتی منطقه‌ای با حضور ایران و عربستان که به حل مسائل مورد اختلاف مثل عراق و سوریه و لبنان و فلسطین می‌پردازد.

دوم: نزدیکی بیش از پیش عربستان به غرب به همراه دور شدن از ایران.

جدول ۶. پیشران‌های کلیدی مستقیم و غیرمستقیم

متغیر	مقادیر ممکن
سیاست خارجی ایران	همکاری، رقابت، تعارض
سیاست خارجی عربستان	همکاری، رقابت، تعارض
نقش آمریکا در منطقه	حمایت، عدم‌مداخله، مخالفت
وضعیت کشورهای محور مقاومت	ثبات، ناپایداری، تغییر رژیم
وضعیت کشورهای عربی همسایه	ثبات، ناپایداری، تغییر رژیم
تغییرات اقلیمی و بحران محیط‌زیست	کنترل شده، تشدید شده، بحرانی شده

جدول ۷. ارزیابی پیشران‌های کلیدی مستقیم و غیرمستقیم

متغیر	مقدار ۱	مقدار ۲	مقدار ۳
س.خ. ایران	همکاری	رقابت	تعارض
س.خ. عربستان	همکاری	رقابت	تعارض
نقش آمریکا در منطقه	حمایت	عدم‌مداخله	مخالفت
وضعیت کشورهای محور مقاومت	ثبات	ناپایداری	تغییر رژیم
وضعیت کشورهای عربی همسایه	ثبات	ناپایداری	تغییر رژیم
تغییرات اقلیمی و بحران محیط‌زیست	کنترل شده	تشدید شده	بحرانی شده

جدول ۸. سناریو مرجح حاصل از نمونه‌ای از مقداره‌ی

مقدار انتخاب شده	متغیر
همکاری	س.خ. ایران
رقابت	س.خ. عربستان
حمایت	نقش آمریکا در منطقه
ثبات	وضعیت کشورهای محور مقاومت
ناپایداری	وضعیت کشورهای عربی همسایه
تشدید شده	تغییرات اقلیمی و بحران های محیط زیستی

نکته: توجه داشته باشید با جایگزینی مولفه‌های متفاوت، سناریوهای بی‌شماری حاصل خواهد شد.

سناریوهای آینده دو کشور:

سناریو مطلوب: هر دو کشور با قدرت به سمت دوستی با یکدیگر حرکت می‌کنند. مزایای این سناریو، این است که قیمت انرژی‌های طبیعی در دست این دو خواهد بود، در اثر عادی‌سازی و دخالت نکردن دو کشور در منافع یکدیگر، صلح در خاورمیانه حکم‌فرما خواهد شد.

سناریو مرجح: ایران بر اختلافات بین‌المللی خود فائق می‌آید و هم‌زمان با ایستادن روی نقاط اختلاف با عربستان، همکاری بدون خصومت را ذیل آن ادامه می‌دهد.

سناریو محتمل: دور از ذهن نیست روابط دو کشور به سمت رفع تنش سوق داده شود. درحقیقت نکته‌ای در این موضوع نهفته است که اگر هر دو کشور قدرتمند نشوند و قدرتمند باقی نمانند این دوستی، همکاری و رقابت سالم با توجه به پیشینه دو کشور کاملاً پتانسیل این را دارد که بار دیگر به یک دشمنی، تضاد و رقابت ناسالم تبدیل شود. ایران دوباره روی به جنگ‌های نیابتی و نامتقارن می‌آورد و عربستان نیز دوباره حمایت از گروه‌های تروریستی - سلفی را در پیش خواهد گرفت.

سناریو قابل تحمل: ایران در پی ادامه روند سیاست فعلی خود با عربستان از تعارض و تنش می‌کاهد، اما در نهایت همچون گذشته دو کشور نمی‌توانند منافع متعارض را حداقل به منافع موازی تبدیل کنند.

سناریو نامطلوب: این شوک لحظه‌ای ارتباط مثبت ایجادشده با روی کار آمدن جریان و منافع جدید در آمریکا، ایران و عربستان سعودی به علت عدم موفق نبودن در مذاکرات هسته‌ای از بین می‌رود، در نتیجه ایران از حل بحران‌های هویتی و حیثیتی (جایگاه جهانی)، اقتصادی (رفع بیکاری)، اقلیمی (خشکسالی) و زیست محیطی (آلودگی هوا) از انجام همکاری‌ها و اقدامات اساسی متقابل و منطقه‌ای باز می‌ماند.

سناریو غافلگیرکننده: شرایط فعلی ایران در ساختار بین‌المللی در عرض چند روز دگرگون می‌شود و عربستان ذیل چتر ایران قرار می‌گیرد.

سناریو فاجعه‌آمیز: عربستان با همکاری کشورهای منطقه و حمایت آمریکا، ابتدا با بمب اتم زیرساخت‌های ایران را نابود و سپس با هجوم زمینی ایران را تصرف می‌کند.

در انتها ماتریسی با دو محور افقی و عمودی را ضمیمه پژوهش می‌کنیم و سناریو تجویزی خود را ارائه می‌دهیم.

جدول ۹. دسته‌بندی پیشران‌های کلیدی در چهار وضعیت متفاوت

نامطلوب	مطلوب
کنترل پذیر	توافق هسته‌ای حفظ برجام مذاکره
کنترل ناپذیر	- تغییرات جهانی در نظم سیاسی و اقتصادی به سمت چند قطبی - دخالت مثبت آمریکا - تحولات فناوری و به تبع آن کاهش وابستگی به نفت و تغییرات اقلیمی
	- سیاست‌های تنش زا - اقدامات نظامی کشورهای محور مقاومت - اتهام و تحریک علیه یکدیگر
	- تغییرات جهانی در نظم سیاسی و اقتصادی به سمت جهان تک‌قطبی - تحرکات منفی کشورهای منطقه.

سناریو تجویزی

در بهترین حالت، آینده دو کشور رقابت و همکاری پایدار است و در بدترین حالت ایران هر روز ضعیف‌تر و عادی‌تر ذیل کشور عربستان قرار خواهد گرفت و در نهایت در نقطه استیصال رو به درگیری نظامی خواهند آورد.

درواقع آنچه از دید این آینده‌پژوهی تجویزی، مطلوب ارزیابی می‌شود در پس این موضوع نهفته است که ایران و عربستان به همگرایی با یکدیگر دست پیدا کنند. همگرایی که توامان هر دو در اوج قدرت باشند که نهایتاً نتایج ذیل به دست آید:

- دو کشور توامان قوی ایران و عربستان در صورت همگرایی، صلح و پیشرفت پایدار منطقه را پدید می‌آورند.

- ریشه جنگ‌های نیابتی و اقدامات تروریستی خشک خواهد شد.

- مشکل فلسطین و اسرائیل حل خواهد شد.

- نفع ایران و عربستان است که کنترل کامل خلیج فارس را هر دو با هم برعهده بگیرند تا نه تنها دست کشورهای غربی از آن کوتاه شود، بلکه خلانی هم ایجاد نشود.

- ایجاد بلوک اقتصادی که توازن و منفعت را در رابطه شرق و غرب ایجاد کند.

در ادامه باید یک استراتژی برای رسیدن به این سناریو تهیه کنیم:

استراتژی شامل:

- اهداف

- راهبردها

- اقدامات

این استراتژی باید برای دستیابی به سناریو مطلوب انجام شود.

جدول ۱۰. ماتریس استراتژی‌های مورد نیاز برای دستیابی به سناریو تجویزی

هدف	راهبرد	اقدام
همکاری و دوستی با عربستان	تقویت روابط دیپلماتیک و سیاسی	برگزاری دیدارهای متعدد بین رهبر ایران و پادشاه عربستان
همکاری و دوستی با عربستان	توسعه روابط اقتصادی، تجاری، فرهنگی	امضا توافقات گسترده دوجانبه
همکاری و دوستی با عربستان	افزایش روابط امنیتی و نظامی	مبارزه با تروریسم
همکاری و دوستی با عربستان در قالب جامعه مدنی	تقویت روابط اجتماعی و فرهنگی	برگزاری جشنواره‌ها و کنفرانس‌های مشترک
کاهش تنش و تحریم با آمریکا	ایجاد گفت‌وگو و مذاکره	شرکت در میز گفت‌وگو هسته‌ای
کاهش تنش و تحریم با آمریکا	ایجاد اعتماد و همکاری	همکاری در حل بحران سوریه و یمن و عراق
قرار گرفتن دوباره در چرخه جهانی	ایجاد فضای رقابتی سالم	احترام به منافع مشروع و حقوق بین‌المللی
ایجاد وابستگی متقابل پیچیده با غرب	ایجاد رقابت برابر با غرب	ایجاد بلوک امنیتی و اقتصادی

در نهایت تجویز این پژوهش را به صورت داستانی کوتاه بیان می‌کنیم:

در سال ۲۰۲۸، ایران و عربستان به سطح بی‌سابقه از همکاری و دوستی رسیدند. مشکلات قدیمی را حل و فصل و با رویکردی جدید با کاهش وابستگی به نفت، بلوکی همانند اتحادیه اروپا تاسیس کردند. آمریکا نیز برای اینکه موقعیت برتر خود را نسبت به چین از دست ندهد از این روند حمایت و تمامی تحریم‌ها را لغو کرد. کشورهای محور مقاومت نیز در پی صلح ایجادشده میان فلسطین و اسرائیل به پایداری قابل قبولی در پی این تنش‌زدایی رسیدند و کشورهای عربی همسایه نیز به‌طور طبیعی روابط خود با ایران را بهبود بخشیدند و منطقه خاورمیانه به سوی آینده‌ای روشن، مسیر جدید خود را طرح‌ریزی کرد.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نویسنده معتقد است تعارض ایدئولوژیکی دو کشور کمرنگ و رقابت حیثیتی جایگزین آن شده است. در سال‌های گذشته امکان صحبت از همگرایی در منطقه وجود نداشت، زیرا منطقه به شدت تحت تاثیر ایدئولوژیک قرار داشت، اما امروزه به لطف انقلاب اطلاعات و در پس آن تم‌های غالب حقوق بشری، ایدئولوژی در بعد رادیکال، رقابت‌های نژادی و قومیتی، دیگر مثل

گذشته قدرتمند نیستند. ایران و عربستان باید آگاه باشند که نظم جهانی جدید در حال رخ دادن است و تمامی کشورها در این زمان منافع خود را پیگیری خواهند کرد و در این بین هر کشوری که در دام «ناآرامی داخلی و جنگ خارجی» بیفتد، متضرر اصلی آینده خواهد بود. در واقع همان طور که هنری کیسینجر بیان می‌کند، وضعیت جدید نظم خاص خود را پیدا می‌کند، اما از نظر نویسنده باید توجه داشت که این نظم جدید هزینه‌های خود را نیز خواهد داشت و ایران باید هوشیار باشد مثل گذشته پرداخت‌کننده اصلی این هزینه‌ها نباشد. ایران و عربستان اگر به دنبال شبیه‌سازی جایگاه آمریکا و شوروی در زمان جنگ سرد باشند سخت در اشتباه هستند، زیرا هم توان آن دو را ندارند و هم شکل ساختار جهانی به کلی در حال دگرگونی است. رابطه ایران و عربستان، امروز مثل رابطه دو تاجر در بازار است که یکی سکه روی سکه می‌گذارد و دیگری ورشکسته شده است و آن تاجر ثروتمند نه از روی علاقه بلکه به دلیل نشان دادن بزرگی خود با او هم‌نشین می‌شود. شرایط امروز ایران در برابر عربستان بسیار حساس است. در واقع ایران باید بسیار هوشیار باشد. ایران در منطقه شاید هنوز هم جزئی از قدرت باشد، اما اگر شرایط به همین منوال طی شود هم‌زمان می‌تواند به نیروی بازدارنده و میدانی عربستان در آینده تبدیل شود. در واقع برخلاف بسیاری از نظرات موجود، بهترین سناریو برای ایران و منطقه این است که هر دو کشور ایران و عربستان از هر لحاظ توان قدرتمند باشند. رابطه ایران و عربستان در سطح سوم تحلیل بسیار به ساختار جهانی، در سطح دوم به آمریکا و در سطح فرد به شخصیت‌ها وابسته است. در نهایت هدف ما از این پژوهش، تجویز سناریو برای آینده‌ای است که صلح و پیشرفت قرن چهارم و پنجم را دوباره تکرار کند. این صلح و پیشرفت پایدار به علت برون‌زا بودن نظم در منطقه، با حضور اما بدون دخالت مستمر قدرت‌های جهانی است. ایران و عربستان در پس همگرایی هم می‌توانند نظم درون‌زای منطقه‌ای را پی بگیرند و همچنین می‌توانند در سطح خرد و کلان از موارد بیان‌شده بهره ببرند و البته از همگرایی که در آن هر دو قدرتمند باشند.

References

- Adler, E. Ed. (2012). *Israel in the world: Legitimacy and exceptionalism*, Routledge.
- Al-Badi, A. (2017). *Saudi-Iranian relations: A troubled trajectory*, Security and bilateral issues between Iran and its Arab neighbours, Pp. 189-209.
- Altaf, A.; David, S. (2023). *Saudi Israeli Relations: The Benefits and Implications of an Alliance*, Journal of Student Research, 12(1).
- Ameri, Houshang (2012). *Principles of International Relations*, Tehran: Aghah. [In Persian]
- Azghandi, Alireza (2015). *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*, Tehran: Ghomes. [In Persian]
- Barkin, J.S. (2003). *Realist constructivism*, International Studies Review, 5(3), Pp. 325-342.
- Barkin, J.S. (2012). *Realist constructivism*, Cambridge University press.
- Bayat, A. (1998). *Revolution without movement, movement without revolution: Comparing Islamic activism in Iran and Egypt*, Comparative studies in society and history, 40(1), Pp. 136-169.
- Bazzi, M. (2016). *Iran-Saudi cold war grows fiery hot*, The Straits Times.
- Bell, W. (2013). *Foundations of Futures Studies: History, Purposes, and Knowledge*, Tehran: -Defense Industries Educational and Research Institute. [In Persian]
- Burnham, P; Gilland, K; Grant, W and others (2011). *Research Methods in Political Science*, Tehran: Office of Political and International Studies. [In Persian]
- Cooley, J. K. (1979). *Iran, the Palestinians, and the Gulf*, Foreign Affairs, 57(5), Pp. 1017-1034.
- Dehghani, Seyyed Jalal; Rostami, Farzad; Daneshnia, farhad (2021). *The Outlook for Iran-Saudi Relations; Future Scenarios and Strategies*, World Poli-

- tics, (2)10. [In Persian]
- Elyassi, H. (2018). Survival of OPEC and Saudi-Iran relations-A historical overview, *Contemporary Review of the Middle East*, 5(2), Pp.137-155.
- Eslami, R.; Amani, F. (2023). Consideration of the dispute between Iran and Saudi Arabia relations (2013-2018), *Iranian Research letter of International Politics*,11(2).
- Fayaz, R. (2020). the origin of tensions between Saudi Arabia and Iran, *Global Crossroads: Rethinking Dominant Orders in Our Contested World*, 123.
- Ghavam, Seyyed Abdol Ali (2011). *International relations, theories and approaches*, Tehran: Samt. [In Persian]
- Gordon, A. (2017). *the Future of Decision Making: Identifying Trends; Toward Optimal Decision Making; Managing Uncertainty and Change*, Tehran: Imam Hossein Comprehensive University. [In Persian]
- Hafez Nia, Mohammad Reza; Ebrahim, Rumina (2005). *The Evolution of Iran-Saudi Relations and Its Impact on the Geopolitics of the Persian Gulf*, *Geographical Research*, 2(20). [In Persian]
- Heinz, A; Bishop, P. (2016). *Thinking about the Future: Guidelines for Strategic Future Writing*, Tehran: Imam Sadiq University. [In Persian]
- Jackson, P.T; Nexon, D.H; Sterling-Folker, J and others (2004). Bridging the gap: Toward a realist-constructivist dialogue, *International Studies Review*, 6(2), Pp. 337-352.
- Javedy, Roghayeh; Behrouz ilak, Gholam Reza (2017). *Future Scenarios of Iran-Saudi Relations*, *Political and International Research Quarterly*, (32)9. [In Persian]
- Khalili, Reza; Nasri, Qadir; Asgari Armandi, Mohammad (2023). The rivalry between Iran and Saudi Arabia and developments in the Middle East security complex, *Fundamental and applied studies of the Islamic world*, 5(3), Pp. 49-72. [In Persian]

- Keynoush, B. (2016). Saudi Arabia, Iran, and Levant Geopolitics: The Cases of Lebanon, Syria, Palestine. In Saudi Arabia and Iran: Friends or Foes?. New York: Palgrave Macmillan US, Pp. 203-225,
- Kifner, J. (1987). 400 die as Iranian marchers battle Saudi police in Mecca; embassies smashed in Teheran: The NewYork Times.
- Lazin, F. A. (2023). President Donald Trump's Abraham Accords initiative: Prospects for Israel, the Arab states, and Palestinians, *Politics & Policy*, 51(3), Pp. 476-487.
- Library of Harvard. (2023). Iranian oral history project: Scene 73. <https://library.harvard.edu/collections/iranian-oral-history-project>
- Long, D. e. (1974). the United States and Saudi Arabia, The hajj today: a survey of the contemporary, Confrontation and cooperation in the gulf, middle east problem paper no10, Washington d.c: Middle East institute.
- Mamadkul, J. (2014). Saudi Arabia–Iran's foreign policy crisis: A case study of execution of Saudi Shia Cleric Shaikh Nimr al-Nimr, *Rangsit Journal of Social Sciences and Humanities*, Pp. 75-82.
- Mason, R. (2014). Foreign Policy in Iran and Saudi Arabia, *Foreign Policy in Iran and Saudi Arabia*, London : I.B. Tauris, Pp. 1-288.
- Mcginn, J. (2018). Saudi Arabia and Iran: Beyond Conflict and Coexistence, *LSE Middle East Centre Report*, Pp. 1-13.
- Mnekhir, H. J. (2023). the strategy of rapprochement between Iran and Saudi Arabia is an important step towards peace and stability in the region, *Russian Law Journal*, 11(11s).
- Mohammadi Nigjeh, Alireza; Daheshyar, Housein; Shafiei, Nozar (2023). Mutual Sources of Concern between Iran and Saudi Arabia; Why and How, *International Geopolitics Quarterly*, (19)71. [In Persian]
- Mosalanejad, Abbas (2017). policy making regional balance in Iran-Saudi relations, *Political Quarterly*, (46) 4. [In Persian]

- Moshirzadeh, Homeira (2014). development in theories of international relations, Tehran: Samt. [In Persian]
- Moslehi, Amin; Motaghi, Ebrahim (2023). Patterns of Cooperation and Conflict in Iran-Saudi Relations and Its Impact on the Middle East Regional Order 1979-2023, Journal of World Affairs Research, (1)1. [In Persian]
- MousaviNia, Seyyed Reza (2017). Easy Research Method in Humanities, Tehran: Nashr-e-Mokhatab. [In Persian]
- MousaviNia, Seyyed Reza (2020). Future Studies (the extension method) and Application of International Relations Theories, Political and International Approaches, (1)59. [In Persian]
- Nakhavali, M. (2022). Iran-Saudi Arabia rivalry after the Islamic revolution of Iran, University of Belgrade.
- Noormohammadi, Morteza; Saifi, Anahita (2020). Cultural Foundations of Iran-Saudi Conflict, International Geopolitics Quarterly, (15)56. [In Persian]
- Parsaei, Jafar (2021). Investigating the Factors of Disagreement and Conflict in Iran and Saudi Arabia Relations, Foreign Policy Quarterly, (35)1. [In Persian]
- Peteson, R. (1988). the gulf cooperation council: search for unity in a dynamic region (west view special studies on the Middle East), boulder, colo: west view press, 97.
- Rasouli Sani Abadi, Elham; Taheri, Ebrahim; Pakzad Moghadam, Seyyed Ali (2020). Iran-Saudi Relations, Islamic Revolution Studies, 17(62). [In Persian]
- Rostami, Mohsen; Farajirad, Abdolreza; Sorour, Rahim (2016). Possible Scenarios for the Future Study of Iran and Saudi Arabia's Foreign Relations Based on the Geopolitical Developments of the Arab Region (in the period of 2025), Islamic World Political Studies, (1)5. [In Persian]
- Sadeghi, H. ; Ahmadian, H. (2011). Iran-Saudi relations: Past pattern, future outlook, Iranian Review of Foreign Affairs, 1(4), Pp. 115-148.

- Saei, Ahmad; Alikhani, Mehdi (2013). Investigating the Cycle of Conflict in Iran-Saudi Arabia Relations with Emphasis on the Period 2013-2005, Political Science, (22)9. [In Persian]
- Sajedi, A. (1993). Iran's Relations with Saudi Arabia, *India Quarterly*, 49(1-2), Pp. 75-96.
- Simbar, Reza; Rezapour, Danial; Azin, Sadigheh (2021). Islamic republic of Iran s the policy towards the GCC countries, *Fundamental and applied studies of the Islamic words*, 2(4), Pp. 73-50 [In Persian]
- Tarzampour, Mohammad (2023). *the Encyclopedia of International Relations*, Tehran: Narvan Danesh. [In Persian]
- Tarzampour, Mohammad (2021). *the Paradox of Iran-US Relations: a brief look of the Qajar Papacy to the Beginning of the Thirteenth Government, Opportunities and Challenges*, Tehran: Raznahan. [In Persian]
- Terrill, W. A. (2011). *The Saudi-Iranian rivalry and the future of Middle East security*, Department of the Army.
- The Middle East: Saudi Arabia and Iran compared Course Material 2020/21 <https://www.hist.cam.ac.uk/middle-east-saudi-arabia-and-iran-compared>.
- Tzemprin, A.; Jozić, J.; Lambare, H. (2015). The Middle East cold war: Iran-Saudi Arabia and the way ahead, *Politička misao: časopis za politologiju*, 52(4-5), Pp 187-202.
- Wehrey, F.; Karasik, T. W.; Nader; A. and others (2009). *Sectarianism and Ideology in the Saudi-Iranian Relationship*, In *Saudi-Iranian Relations Since the Fall of Saddam: Rivalry, Cooperation, and Implications for U.S. Policy*, 1st ed., Pp. 11-44. RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg840srf.8>.